

Projekt *Uczę historii i teraźniejszości* jest współfinansowany ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności w ramach programu *Szkoła uczy się*.

V.16 V.17 REFORMA LESZKA BALCEROWICZA, CZYLI SPÓR O TRANSFORMACJĘ

V.16 V.17. 1	Informacja dla nauczyciela	2
V.16 V.17. 2	Przebieg zajęć.	3
V.16 V.17. 3	Materiały do zadań poprzedzających lekcję	5
V.16 V.17. 4	Karta pracy ucznia	10
V.16 V.17. 5	Karty pracy w grupach	14
	V.16 V.17. 5.1 Grupa 1	14
	V.16 V.17. 5.2 Grupa 2	18
	V.16 V.17. 5.3 Grupa 3	22
	V.16 V.17. 5.4 Grupa 4	26
V.16 V.17. 6	Materiały pomocnicze.	30

KODY QR DO MATERIAŁÓW ŹRÓDŁOWYCH

Kod QR nr 0a
Materiał pomocniczy

Kod QR nr 0b
Materiały do zadań poprzedzających lekcję

Kod QR nr 0c
Karta pracy ucznia

Kod QR nr 0d
Karty pracy w grupach

Kod QR nr 1
Film. Fundacja FOR.
25 lat polskiej transformacji gospodarczej

Kod QR nr 2
Prezentacja

ZESZYT PRZEŁOM

V.16 V.17 REFORMA LESZKA BALCEROWICZA, CZYLI SPÓR O TRANSFORMACJĘ CZY BALCEROWICZ MUSI ODEJŚĆ?

V.16 V.17.1 INFORMACJA DLA NAUCZYCIELA

Zagadnienie szczegółowe _____	V.16, V.17
Temat _____	Reforma Leszka Balcerowicza, czyli spór o transformację
Czas realizacji _____	⌚ 2 × 45 min.
Czego się dowiem? _____	• poznam pojęcia z ekonomii XX w., przyczyny bankructwa i dylematy związane z transformacją gospodarczą; • nauczę się wnikliwie analizować badania opinii publicznej, filmy i wykresy, czytać ze zrozumieniem teksty publicystyczne.
Dlaczego się tego uczę? _____	• aby rozumieć społeczne i ekonomiczne skutki wprowadzania różnych doktryn i modeli ekonomicznych oraz przyczyny przyjmowania rozbieżnych postaw społecznych wobec tych zmian.
Metody pracy _____	• rozmowa nauczająca, • analiza wykresów, tabel, tekstów i filmów.
Wyposażenie / materiały _____	• kserokopie materiałów, • dostęp do internetu, • rzutnik multimedialny, • smartfony uczniów z dostępem do sieci, • prezentacja.
Aktywność poprzedzające _____	Poproś uczniów i uczennice, aby w ramach przygotowań do zajęć zapoznali się z filmem, tabelami i wykresami, a następnie wykonali zadanie 1.

Temat przewidziany do realizacji podczas 2 jednostek lekcyjnych.

LEKCJA 1

WSTĘP [⌚ 5 min]

1. Omów z młodzieżą, jakie mają spostrzeżenia i uwagi po zapoznaniu się z materiałami źródłowymi i przeprowadź analizę odpowiedzi

uczniów. Następnie poproś kilku uczniów o zaprezentowanie wniosków z ankiety. [⌚ 15 min]

ROZWINIĘCIE

2. Zaproponuj uczniom przygotowanie miniprojektu. [⌚ 30 min] Podziel uczniów na kilka grup (3–5 osób). Każda grupa będzie zajmować się jednym z wylosowanych problemów gospodarczych (zadłużenie zagraniczne państwa, państwowa własność, inflacja, system nakazowo-rozdzielczy).

Uwaga: Kilka grup może wylosować ten sam problem. Rozdaj grupom wydrukowane karty pracy grup i/lub

odeślij do materiału pomocniczego – → ■■ Kod QR nr 0a i karty pracy w grupach – → ■■ Kod QR nr 0d. Każda z grup ma za zadanie przeanalizować wspólnie dany problem punkt po punkcie zgodnie ze schematem (zob. tabela). Wymagać to będzie skorzystania ze słowniczka, załączonych materiałów (innych dla każdej grupy) oraz internetu. Na kolejnej lekcji grupy przedstawią wyniki swojej pracy na forum.

LEKCJA 2

Prezentacja wyników pracy grup miniprojektowych. Poproś przedstawicieli grup o przedstawienie poszczególnych problemów gospodarczych i dotyczących ich reform tzw. planu Balcerowicza. [⌚ 15 min]

Praca na podstawie prezentacji [⌚ 25 min.]

1. Poproś uczniów, aby dokonali oceny reformy Balcerowicza, porównując wyniki z przeprowadzonych przez siebie ankiet z profesjonalnymi badaniami opinii społecznej. Następnie poproś, by odpowiedzieli na pytania.

Kod QR nr 0a.

Kod QR nr 0d.

ZAKOŃCZENIE [🕒 5 min]

Zaprezentuj uczniom zdjęcia z demonstracji przeciwników reformy Balcerowicza oraz wywiad jakiego udzielił profesor.

➡ Źródło:

Manifestacja w Alejach Jerozolimskich w Warszawie przeciw reformom Balcerowicza, fot. Krzysztof Paweł / Forum

➡ <https://culture.pl/pl/artykul/25-filmow-na-25-lat-wolnosci>

[dostęp: 03.05.2023].

Następnie podsumujcie zajęcia krótką dyskusją na temat tego, jakie czynniki wpływają na ocenę skomplikowanych procesów gospodarczych. Jakie prawidłowości społeczne, ideowe, polityczne, historyczne, osobowościowe można tu zauważyć.

Źródło: Podcast „Wprost przeciwnie”,

➡ https://www.youtube.com/watch?v=wxFr-ABfEv8&ab_channel=Wprost

[dostęp: 03.05.2023].

ZADANIE DODATKOWE

Podziel klasę na 3–5 osobowe grupy i zaproponuj krótką grę. Poleć, aby każda z grup wypisała w ciągu

2 minut jak najwięcej różnic między współczesną polską gospodarką i tą w czasach PRL?

POLECANE FILMY

Prosta Ekonomia, *Socjalizm i transformacja gospodarcza*

<https://www.youtube.com/watch?v=LUN4sW6-muI> [9:28 min]

TV PolandAtena, *Dziennik telewizyjny z 1984* [fragment dotyczy niskiej wydajności],

<https://www.youtube.com/watch?v=mVyeEmdSshA> [1:55 – 2:22 min]

Muzeum Historii Polski, *Duma gospodarki PRL – mięso na kartki*,

https://www.youtube.com/watch?v=yd_YV0iR2uw [4:15 min]

⇒ Źródło A1:

Film. Fundacja FOR. 25 lat polskiej transformacji gospodarczej [fragment 1:28 – 5:06] <https://www.youtube.com/watch?v=JZQ5Q8u1cv0> [dostęp 06.03.2023:] → ■■ Kod QR nr 1

ZADANIE A1

Na podstawie źródła A1 rozstrzygnij, które zdania zamieszczone w tabeli są prawdziwe, a które fałszywe.

	Twierdzenie	Prawda czy fałsz?
A	PRL był politycznie i gospodarczo uzależniony od ZSRR.	
B	Rolnictwo w PRL zostało całkowicie skolektywizowane (upaństwowione).	
C	Gospodarka nakazowo-rozdzielcza ¹ była gospodarką, w której mechanizmy rynkowe zostały zastąpione przez decyzje urzędników partyjnych.	
D	PRL pod koniec istnienia miała ponad 40 mld dolarów długu zagranicznego ² i ponad 600-procentową inflację.	
E	W 1989 r. minister finansów Leszek Balcerowicz zaproponował ostrożne i ewolucyjne reformy gospodarcze.	

⇒ Źródło A2.

Tabela 1. Struktura sektorowa zatrudnienia w przemyśle w latach 1946–1948 (w proc.)

Sektory	1946	1947	1948
Państwowy	85,9 	84,0 	86,9
Spółdzielczy*	3,3 	4,4 	5,1
Prywatny	10,8 	11,6 	8,0
Ogółem	100,0 	100,0 	100,0

* Spółdzielnie zrzeszały wytwórców, sprzedawców lub mieszkańców; w czasach PRL-u zarówno dobrovolność przystępowania do spółdzielni, jak i ich autonomia były jednak fikcją, gdyż pozostawały pod kontrolą państwa.

⇒ Źródło: *Rocznik statystyczny przemysłu 1945–1965*, GUS, Warszawa 1967, s. 286, za: Janusz Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s.16.

Kod QR nr 1.

Tabela 2. Struktura własnościowa handlu detalicznego w latach 1950 i 1955 (w proc.)

Handel detaliczny	1950 Placówki	1950 obroty**	1955 placówki	1955 obroty
Handel uspołeczniony (państwowy)	57,2	55,0	89,4	96,8
Handel prywatny	42,8	45,0	10,6	3,2
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

** Obrót firmy to wszystkie wpływy i należności, a także otrzymane dotacje i dopłaty.

⇒ Źródło: Z. Lewandowska, *Niektóre problemy rozwoju handlu prywatnego*, w: „Gospodarka Planowa” 1958, nr 1, s. 17; *Rocznik statystyczny handlu wewnętrznego 1947–1967*, GUS, Warszawa 1969, s. 22; Janusz Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s. 45.

Tabela 3. Struktura własnościowa użytków rolnych w latach 1955 i 1958 (w proc.)

Wyszczególnienie	1955	1958
Gospodarstwa indywidualne	77,3	86,2
Spółdzielnie produkcyjne***	9,2	1,0
Gospodarstwa państwowe***	13,5	12,8
Ogółem	100,0	100,0

*** Spółdzielnia produkcyjna – forma spółdzielni zrzeszającej na zasadach dobrowolności indywidualnych producentów żywności, wspólnie użytkujących własną ziemię. Przykładem jest w Polsce Ludowej rolnicza spółdzielnia produkcyjna, a w ZSSR – kołchoz (kołchozy w czasach stalinowskich miały formalnie status spółdzielni rolnej, a faktycznie przejmowały grunty pod przymusem od indywidualnych właścicieli). W Polsce spółdzielnie produkcyjne miały niewielkie znaczenie (ich udział nigdy nie przekroczył 10 proc. użytków rolnych), a po 1989 roku nastąpił ich stopniowy upadek.

*** Państwowe Gospodarstwo Rolne (PGR), a od 1976 roku Państwowe Przedsiębiorstwa Gospodarki Rolnej – wielkoobszarowe przedsiębiorstwo państwowe, powołane w 1949 roku i kierowane przez Generalną Dyрекcję, a od 1956 roku przez Ministerstwo Rolnictwa. W 1980 roku PGR dysponowały ok. 18,5 proc. ogólnej powierzchni użytków rolnych w kraju, w latach 90-tych przystąpiono do ich prywatyzacji.

⇒ Źródło: *Rocznik statystyczny 1959*, GUS, Warszawa 1960, s. 171; Janusz Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s. 53.

Tabela 4. Struktura tworzenia dochodu narodowego**** w Polsce na tle wybranych krajów europejskich w 1985 roku (w proc.)

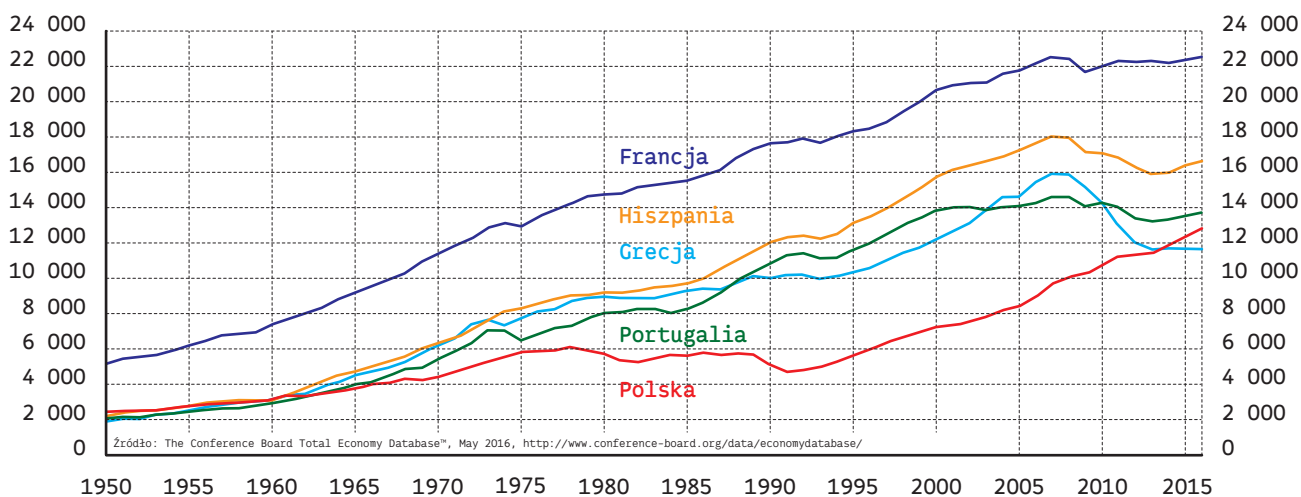
Dochód narodowy	Polska	Dania	Holandia	RFN	Szwecja
Rolnictwo	14,5	4,8	4,3	1,7	2,9
Przemysł ogółem	40,9	18,9	26,7	36,0	24,3
Budownictwo	10,1	4,8	6,1	5,3	6,2
Sfera produkcyjna	65,5	28,5	37,1	43,0	33,4
Pozostałe (usługi i in.)	34,5	72,5	62,9	57,0	66,9

***** Dochód narodowy – całkowita wartość wszystkich dóbr i usług wytworzonych w gospodarce narodowej i pomniejszona o wartość surowców i usług zużytych w procesie produkcji. Wyróż-

niamy w ekonomii pojęcie produktu narodowego brutto (PNB) i produktu narodowego netto (PNN), czyli produktu narodowego brutto pomniejszonego o koszty amortyzacji.

⇒ Źródło: J. Bobek, *Główne odmienności struktury gospodarki krajowej w stosunku do standardów światowych; przejawy, przyczyny i efektywnościowe skutki*, Warszawa 1989, s. 42–43; Janusz Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s. 139.

⇒ Źródło A3. Wykres 1. PKB per capita według parytetu siły nabywczej *****

***** PKB per capita – to wartość produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca obliczana według parytetu siły nabywczej (ang. *Purchasing Power Parity*, PPP) i wyrażona we wspólnej umownej walucie, zwanej standardem siły nabywczej (ang. *Purchasing*

Power Standard, PPS). Parytet siły nabywczej informuje, jaki jest koszt określonych towarów i usług w różnych krajach, a przez to umożliwia porównanie realnej siły nabywczej ich mieszkańców (por. hasło w słowniczku).

⇒ Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Gospodarka_Polski_Ludowej#/media/Plik:PKB_per_capita_wg_parytetu_sily_nabywczej_\(w_dolarach_Geary-Khamis_z_1990_r.\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Gospodarka_Polski_Ludowej#/media/Plik:PKB_per_capita_wg_parytetu_sily_nabywczej_(w_dolarach_Geary-Khamis_z_1990_r.).jpg) [dostęp: 02.02.2023].

ZADANIE A2

Na podstawie źródeł A2 i A3 (tabel 1–4 oraz wykresu 1) odpowiedz na pytania zamieszczone poniżej.

1	Jaka była struktura własnościowa w przemyśle, handlu i rolnictwie w PRL w latach 40. i 50. XX w.? Czym różniła się ona od modelu kapitalistycznego i radzieckiego?
2	Porównaj znaczenie przemysłu i usług w tworzeniu dochodu narodowego w Polsce i krajach Europy Zachodniej w 1985 roku. Jak te różnice mogły wpływać na poziom życia ludności?
3	Wyjaśnij, dlaczego w Polsce, mimo tak dużego udziału rolnictwa w tworzeniu dochodu narodowego, brakowało w tym okresie żywności. Jakie znaczenie mogło mieć w tej kwestii zdominowanie rynku przez małe gospodarstwa rodzinne?
4	Porównaj PKB ⁸ Polski i Portugalii w 1950, 1990 i 2015 r. Jak mógłbyś w związku z tym ocenić poziom rozwoju gospodarczego PRL i III RP?

ZADANIE A3

Przeprowadź ankietę wśród najbliższych Ci osób, które pamiętają czasy PRL (zadaj pytania co najmniej 3 osobom). Spróbuj na podstawie uzyskanych danych wyciągnąć wnioski. Uwaga: Pamiętaj, że nie można tych wniosków zastosować do całej populacji. Osoby, które uczestniczyły w Twoim badaniu, nie stanowią bowiem reprezentatywnej grupy. W ankiecie powinno wziąć udział ok. 1000 osób z różnych grup, odpowiadających strukturze społeczeństwa polskiego.

Ankieta: Jak żyło się w czasach PRL?

	Pytanie	Możliwe odpowiedzi				
		tak	raczej tak	raczej nie	nie	nie wiem
1	Czy w czasach PRL brak możliwości wyjazdu za granicę i kupowania zagranicznych towarów był poważnym problemem?					
2	Czy ceny towarów w PRL były przystępne ?					
3	Potwierdź lub zaprzecz: <i>W PRL podstawowe produkty żywnościowe były dostępne.</i>					
4	Czy w PRL trudno było znaleźć pracę?					
5	Potwierdź lub zaprzecz: <i>Nabycie mieszkania w PRL było łatwiejsze niż dziś.</i>					
6	Czy w czasach PRL łatwiej mieszkało się na wsi czy w mieście?					
7	Czy obywatele PRL dostrzegali wtedy problem zadłużenia kraju?					
8	Czy obywatele PRL dostrzegali wtedy problem uzależnienia PRL od ZSRR?					
9	Potwierdź lub zaprzecz: <i>Na początku lat 90. moja ocena reformy Balcerowicza była negatywna.</i>					
10	Czy obecnie pozytywnie ocenia Pan/Pani tzw. reformę Balcerowicza?					
11	Potwierdź lub zaprzecz: <i>Obecnie Polakom żyje się dużo lepiej niż w czasach PRL.</i>					

ZADANIE B1

Na podstawie źródeł B1. i B2. zamieszczonych w Prezentacji → ■■ Kod QR nr 2, odpowiedz na pytania umieszczone w tabeli poniżej.

1	Jakie dwie tendencje dostrzegasz w ewolucji poglądów Polaków w ostatnim 25-leciu?
2	Z czego mogą wynikać te zmiany?
3	Wskaż największą rozbieżność w ocenach transformacji ustrojowej wśród państw Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej (dawnego bloku wschodniego)
4	Z czego te różnice mogą wynikać?

Kod QR nr 2.

ZADANIE B2

Na podstawie danych z roczników statystycznych GUS (źródło B3) (→ ■■ Kod QR nr 2) określ, które ze społeczno-gospodarczych skutków transformacji uznać można za pozytywne, a które za negatywne (podaj 5 przykładów).

Kod QR nr 2.

ZADANIE B3

Na podstawie źródeł B4 i B5 odpowiedz na pytania zamieszczone w tabeli.

1	Wymień 3 argumenty obrońców i 3 argumenty krytyków reformy gospodarczej z 1989 r. Porównaj różnice w ocenie rozwoju przemysłowego, dochodów ludności i jakości służby zdrowia.
2	Kogo obaj autorzy obciążają winą za kryzys 1989 r.
3	Jaka branża powinna być nadal regulowana i dotowana przez państwo według Michała Sutowskiego. Czy tak jest współcześnie w Unii Europejskiej?
4	Na jakiego typu skutki reform wskazują oba źródła?
5	Jaki okres biorą pod uwagę autorzy obu źródeł?

Kod QR nr 2.

⇒ Źródło B4.

Siedem „niewygodnych faktów” dla krytyków transformacji i planu Balcerowicza, oprac. Jacek Frączyk na podst. raportu Forum Obywatelskiego Rozwoju [fragmenty]

Według danych Penn World Table w latach 1989–2017 PKB⁸ na mieszkańca wzrósł w Polsce o 202 proc. Polska po 1989 r. rosła najszybciej spośród 11 posocjalistycznych państw członkowskich UE. Istnieją duże rozbieżności w szacunkach dochodów w 1989 roku, ale Polska była prawdopodobnie najbiedniejszym ze wszystkich krajów bloku wschodniego, które dołączyły później do UE. (...) Jak argumentuje FOR Polska rozwijała się przy tym równomiernie. Wzrost dochodów nastąpił we wszystkich polskich regionach. (...) W Polsce nie doszło do dezindustrializacji. „Trzeba zauważyć, że wbrew popularnym opiniom o upadku polskiego przemysłu na skutek transformacji gospodarczej według danych OECD w latach 1990–2018 produkcja przemysłowa wzrosła o 292 proc., a przetwórstwo przemysłowe – o 484 proc.”. Poprawa nastąpiła też w jakości usług służby zdrowia. „W latach 1990–2017 współczynnik wyrażający liczbę zgonów niemowląt spadł z 1,93 proc. do 0,4 proc. urodzeń żywych. (...) Z kolei oczekiwana długość życia w momencie narodzin wzrosła w Polsce z 66,2 do 73,8 roku dla mężczyzn oraz z 75,2 do 81,7 roku dla kobiet (...). Poprawiło się też środowisko naturalne, w którym żyjemy”. Badania pokazują, że gospodarki centralnie planowane wytwarzały więcej dwutlenku węgla niż bogatsze od nich gospodarki wolnorynkowe (...). Wzrost udziału Polski w światowym eksporcie towarów i usług w latach 1990–2018 jest imponujący, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę ekspansję eksportową Chin w tym samym czasie.

Penn World Table (dane opracowywane przez naukowców z uniwersytetów w Davis i Groningen).

⇒ Źródło: <https://businessinsider.com.pl/finanse/makroekonomia/plan-balcerowicza-i-transformacja-siedem-niewygodnych-faktow-dla-krytykow/l3rr4vg> [dostęp 05.03.2023].

⇒ Źródło B5.

Michał Sutowski, *Najwyższa pora, by plan Balcerowicza określić grubą linią* [fragmenty]

Dla większości społeczeństwa – zatrudnionego w tzw. sektorze uspołecznionym, czyli po prostu przez państwo – odczuwalnym efektem była drożyzna. Inflacja¹⁰, z którą walczyć chciał minister finansów, dalej galopowała, ale płac nie wolno już było podnosić stosownie do cen. Z czasem doszły upadłości poszczególnych zakładów, do których państwo przestało dopłacać, albo przynajmniej redukcje kosztów, czyli przede wszystkim masowe zwolnienia. (...) Dla mieszkańców PGR⁷ i przemysłowych miast-monokultur²⁴ masowe redukcje zatrudnienia (zwłaszcza w drugim roku wprowadzania planu) były po prostu życiową katastrofą; niektóre regiony – jak okolice Wałbrzycha czy wsie Polski północnej – do dziś wydobywają się z ówczesnej zapaści. (...) Co gorsza, wyraźnie było to zamysłem decydentów [podjmujących decyzje], którzy „twórczą destrukcję” i „przetrawianie najlepiej dostosowanych” uważali za zjawiska tak pożądane, że postanowili im jeszcze trochę pomóc. (...) Wiele wskazuje na to, że generalne przyzwolenie na patologie – np. wyprowadzanie majątku z firm państwowych²⁵ przez spółki prywatne czy wykup udziałów przedsiębiorstw przez kadrę kierowniczą za pieniądze z zysków... tych samych przedsiębiorstw – wynikało nie tylko z niedbalstwa, ale pewnej strategii politycznej. (...) Rolnictwo potraktowano jak każdą inną branżę – ignorując fakt, że w cywilizowanym świecie jest to sektor silnie regulowany i dotowany. (...) Plan stabilizacyjny lat 1990–1991 to czas wielkiej pauperyzacji (zubożenia) sfery budżetowej¹² – służby zdrowia, oświaty oraz służb wszelakich. (...)

⇒ Źródło: <https://krytykapolityczna.pl/kraj/30-lat-planu-balcerowicza-michal-sutowski/> [dostęp: 05.03.2023].

Zagadnienie do analizy: Zadłużenie państwa w czasach PRL

Grupa nr:	Przeprowadźcie wspólnie analizę podanych źródeł, odpowiadając na pytania umieszczone w tabeli.
-----------	--

Na czym polegał ten problem w PRL? (zob. Słownik w Materiale pomocniczym → ■■ Kod QR nr 0a)

Co wprowadził/zmienił Leszek Balcerowicz? (zob. przemówienie Tadeusza Mazowieckiego oraz wskazany fragment planu Balcerowicza)

Wymień pozytywne i negatywne skutki zmiany.

Jaka była sytuacja państwa po reformie? (zob. wykresy)

Kod QR nr 0a.

⇒ Źródło G1-1.

Tekst wystąpienia Tadeusza Mazowieckiego ogłoszonego w Sejmie 24 sierpnia 1989 roku. Tego dnia, po wygranych przez opozycję wyborach Sejm powołał Mazowieckiego na urząd premiera:

Wysoka Izbo! Sprawą najważniejszą dla społeczeństwa jest stan gospodarki narodowej, który dziś musi być uznany za krytyczny. (...) Długofalowym strategicznym celem poczynań rządu będzie przywrócenie Polsce instytucji gospodarczych od dawna znanych i sprawdzonych. Rozumiem przez to powrót do gospodarki rynkowej oraz roli państwa zbliżonej do rozwiniętych gospodarczo krajów. Polski nie stać już na ideologiczne eksperymenty. (...) Walka z inflacją i przywracanie gospodarce równowagi były zawsze i wszędzie przedsięwzięciami ryzykow-

nymi dla rządów i bolesnymi dla społeczeństw. Mając na uwadze skuteczność ekonomiczną antyinflacyjnej operacji, rząd zrobi wszystko, co możliwe, by była ona jak najmniej dotkliwa. Nie można jednak obiecać, że będzie całkowicie nieodczuwalna. Odpowiedzialnie takiej oferty nie może złożyć nikt. (...) Moim największym pragnieniem jest, by rząd obecnej koalicji stworzył Polakom możliwości podniesienia gospodarczego kraju. Potrzebujemy takich mechanizmów prawnych i ekonomicznych, które dadzą ludziom przedsiębiorczym poczucie bezpieczeństwa dla ich działalności i pozwolą wszystkim odnaleźć moralny i materialny sens pracy.

⇒ Źródło: <https://www.marszalek.com.pl/ekspose.pdf> [dostęp: 05.03.2023].

⇒ Źródło G1-2.

PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r. (tzw. plan Balcerowicza); prof. Leszek Balcerowicz był wicepremierem i ministrem finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego (1989–1991).

Polska gospodarka wymaga zasadniczych zmian systemowych. Ich cel to budowa systemu rynkowego zbliżonego do tego, jaki istnieje w krajach wysoko rozwiniętych. Musi to nastąpić szybko, za pomocą działań radykalnych, aby jak najbardziej skrócić uciążliwy dla społeczeństwa okres przejściowy. (...) Gospodarka jest w stanie pogłębiającej się nierównowagi, na granicy całkowitego załamania się finansów państwa. Od lat narasta katastrofa ekologiczna, kryzys mieszkaniowy, ciężar zadłużenia zagranicznego, emigracja zarobkowa najbardziej aktywnego, młodego pokolenia. W ostatnich miesiącach ujawniły się lub nasiliły także inne objawy kryzysu: szybki wzrost cen połączony z eksplozją płac, ucieczka od złotego, rosnący deficyt budżetu państwa¹³, a także spadek produkcji.

(...) [Rząd] podejmie następujące główne kroki: – przeciwdziałanie monopolistycznym praktykom cenowym i likwidowanie struktur monopolistycznych⁵ (...), – zaprzestanie produkcji charaktery-

zującej się skrajnie wysokim zużyciem surowców i energii (...), – wzmocnienie podatkowego mechanizmu przeciwdziałania inflacyjnemu wzrostowi wynagrodzeń¹⁸ (...), – zahamowanie nadmiernego popytu inwestycyjnego, w szczególności przez wstrzymanie niektórych inwestycji centralnych, zwłaszcza paliwowo-energetycznych i rezygnację z centralnego finansowania części zadań inwestycyjnych, – rozpoczęcie sprzedaży niektórych składników mienia państwowego, – zaostrezenie polityki finansowej, w tym kredytowej, wobec przedsiębiorstw (...), – ograniczenie dotacji¹⁴ do węgla kamiennego, – zmniejszenie liczby dotowanych artykułów żywnościowych i środków produkcji dla rolnictwa, – radykalne zmniejszenie i znoszenie dotacji dla organizacji społecznych i politycznych (...), – ograniczenie realnej wartości wydatków na bezpieczeństwo publiczne i obronę narodową (...), – podniesienie podatku obrotowego i odpowiednio cen niektórych dóbr konsumpcyjnych. (...) Stopniowo ograniczony będzie zakres stosowania cen urzędowych¹⁵ i innych administracyjnych metod kontroli cen. W szczególności zniesione zostaną urzędowe ceny: chleba, mleko i serów chudych, przy równoczesnym wprowadzeniu bonów żywnościowych dla najuboższych. (...) Rząd uzgodni

również z NBP zasady ustalania wielkości emisji pieniądza zgodne z wymaganiami programu antyinflacyjnego oraz metody zaostrzenia polityki pieniężno-kredytowej (...).

W pierwszym okresie po wprowadzeniu tych przedsięwzięć musi nastąpić przejściowy szybki wzrost cen i zmniejszenie statystycznego wskaźnika płac realnych. Niektóre przedsiębiorstwa mogą być także zmuszone do ogłoszenia upadłości. Niewykluczony jest również przejściowy spadek produkcji w pewnych dziedzinach i bezrobocie²¹, spowodowane zwolnieniami pracowników z likwidowanych zakładów. Następnie ceny i dochody zaczęną się stabilizować. Barierą wzrostu cen stanie się ograniczenie dopływu pieniądza do gospodarki. Konsekwentna realizacja opisanego programu antyinflacyjnego sprawi, że do końca przyszłego roku inflacja¹⁰ zostanie ograniczona do poziomu nieprzekraczającego 3–5 proc. miesięcznie. Wyraźnie poprawi się też stan równowagi rynkowej. Pojawią się również pierwsze efekty produkcyjne uruchomione przez procesy demonopolizacji i prywatyzacji¹⁹ gospodarki. (...) Służyć temu będą: – przekształcenia własnościowe zbliżające strukturę własności do istniejącej w krajach wysokorozwiniętych, – zwiększenie samodzielności przedsiębiorstw państwowych, – pełne wprowadzenie mechanizmu rynkowego, a w szczególności swoboda stanowienia cen (...), – stworzenie warunków dla konkurencji (...) oraz pełna swoboda tworzenia nowych przedsiębiorstw, – otwarcie gospodarki na świat poprzez wprowadzenie wymieniałości złoto (...), – utworzenie rynku pracy. Rząd wystąpi o zniesienie obowiązujących ograniczeń wielkości indywidualnego gospodarstwa rolnego i dokona przeglądu innych aktów związanych z obrotem ziemią, dążąc do usunięcia wszelkich zbędnych barier. (...) Zwiększeniu konkurencji sprzyjać powinno rozszerzenie możliwości inwestowania w Polsce kapitału zagranicznego. Zagraniczni inwestorzy będą mogli nabywać akcje polskich przedsiębiorstw, a także tworzyć przedsiębiorstwa (...). Najpóźniej do końca 1990 r. powoła się giełdę papierów wartościowych. Uruchomienie rynku kapitałowego sprzyjać powinno przepływowi czynników wytwórczych do dziedzin charakteryzujących się wysoką efektywnością. (...)

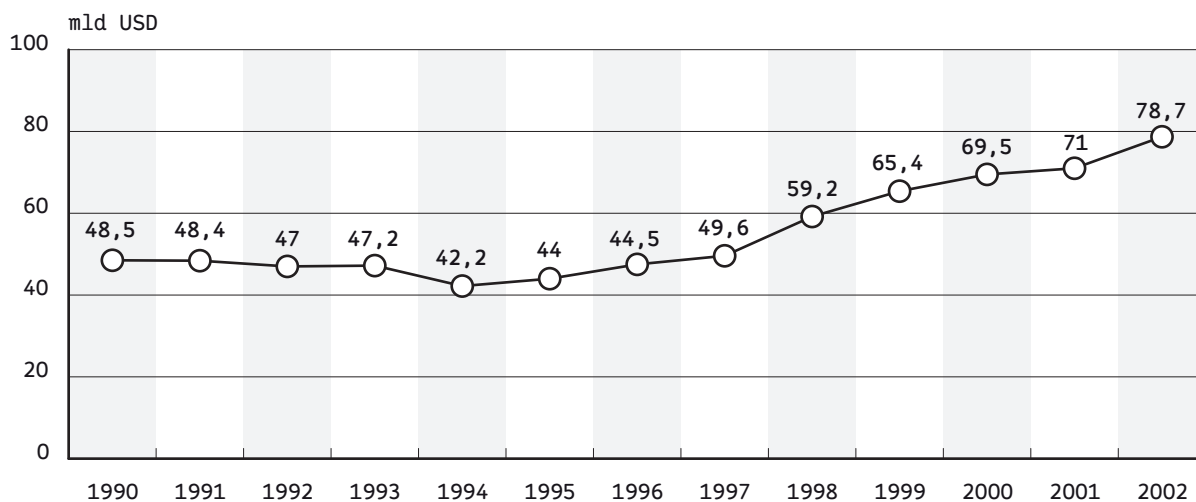
W celu częściowego złagodzenia obciążeń wynikających z działań stabilizacyjnych zostanie wprowadzony program osłony grup najsłabszych ekonomicznie. Działania osłonowe polegać będą na: – ochronie poziomu konsumpcji żywności poprzez wprowadzenie bonów na artykuły podstawowe (chleb, mleko) oraz poszerzenie sieci bezpłatnego (taniego) żywienia, – pomocy w zakresie częściowego pokrywania kosztów (podniesionych czynszów oraz kosztów ogrzewania mieszkań.

(...) Realizacja założonego programu stabilizacyjnego i dokonanie dalszych zmian systemowych wymagać będzie w szczególności: – uzyskania, w możliwie szybkim tempie, od krajów wysoko rozwiniętych kredytów (...), – otrzymania od krajów wysoko rozwiniętych gwarancji udzielenia pożyczki stabilizacyjnej w wysokości 1 mld USD (...). Będziemy występować o pełne odroczenie spłat kapitałowych i odsetek w latach 1989–1992. Rząd podejmie również negocjacje w celu zmniejszenia ciężaru obsługi zadłużenia wobec Związku Radzieckiego. Istotnym elementem wspierającym realizację programu gospodarczego będą bliższe stosunki ekonomiczne ze Wspólnotą Europejską. (...) Realizacja programu gruntownej przebudowy systemu gospodarczego w sytuacji głębokiego kryzysu nie może przynieść odczuwalnej poprawy w najbliższych miesiącach. W tak krótkim czasie nie uda się zdławić inflacji oraz poprawić zaopatrzenia. Jednak brak zdecydowania na podjęcie tego programu oznaczałby hiperinflację, zanik złotówki jako pieniądza, wreszcie całkowitą dezorganizację życia gospodarczego kraju. (...) Opracowany program oznaczający w punkcie startu wyrzeczenia i uciążliwości dla całego społeczeństwa, otwiera jednak perspektywę stopniowej poprawy. Po rocznym okresie możemy liczyć na obniżenie tempa wzrostu cen, lepsze zaopatrzenie rynku, bardziej racjonalną pracę przedsiębiorstw oraz wzrost płac realnych za pracę rzetelną i wykwalifikowaną. (...) Źródło: PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r.,

➤ Źródło: PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r. <https://web.archive.org/web/20130120051159/http://c355.republika.pl/Program1989.pdf> [dostęp: 05.03.2023].

⇒ Źródło G1-3.

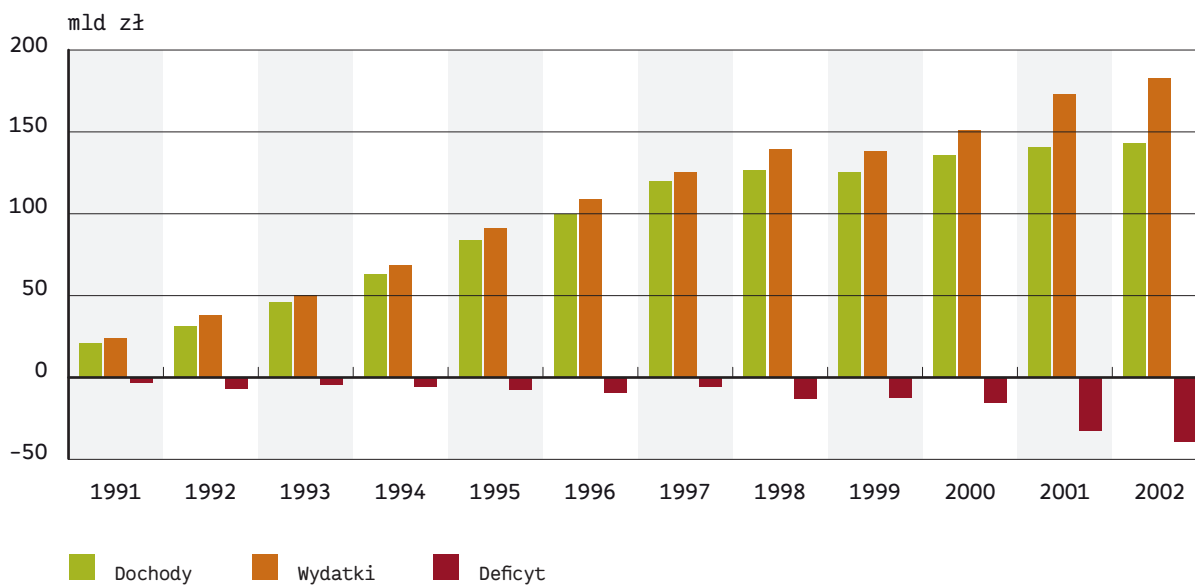
Wykres. Zadłużenie zagraniczne Polski w latach 1990–2002 w mld USD.

⇒ Źródło: https://archiwum.nbp.pl/publikacje/gospodarka_az/gospodarka_az.pdf [dostęp 05.03.2023]; *Gospodarka polska na przełomie wieków od A do Z*, Warszawa 2005, s. 17.

⇒ Źródło G1-4.

Wykres. Budżet państwa w latach 1991–2022

⇒ Źródło: https://archiwum.nbp.pl/publikacje/gospodarka_az/gospodarka_az.pdf [dostęp 05.03.2023]; *Gospodarka polska na przełomie wieków od A do Z*, Warszawa 2005, s. 26.

Zagadnienie do analizy: Własność państwowa

Grupa nr:	Przeprowadźcie wspólnie analizę podanych źródeł, odpowiadając na pytania umieszczone w tabeli.
-----------	--

Na czym polegał ten problem w PRL? (zob. Słownik w Materiale pomocniczym → ■■ Kod QR nr 0a)

Co wprowadził/zmienił Leszek Balcerowicz? (zob. przemówienie Tadeusza Mazowieckiego i wskazany fragment planu Balcerowicza)

Wymień pozytywne i negatywne skutki zmiany.

Jaka była sytuacja państwa po reformie? (zob. wykresy)

Kod QR nr 0a.

➡ Źródło G2-1.

Tekst wystąpienia Tadeusza Mazowieckiego ogłoszonego w Sejmie 24 sierpnia 1989 roku. Tego dnia, po wygranych przez opozycję wyborach Sejm powołał Mazowieckiego na urząd premiera:

Wysoka Izbo! Sprawą najważniejszą dla społeczeństwa jest stan gospodarki narodowej, który dziś musi być uznany za krytyczny. (...) Długofalowym strategicznym celem poczynań rządu będzie przywrócenie Polsce instytucji gospodarczych od dawna znanych i sprawdzonych.

Rozumiem przez to powrót do gospodarki rynkowej oraz roli państwa zbliżonej do rozwiniętych gospodarczo krajów. Polski nie stać już na ideologiczne eksperymenty. (...) Walka z inflacją i przywracanie gospodarcze równowagi były zawsze i wszędzie przedsięwzięciami ryzykownymi

➡ Źródło G2-2.

PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r. (tzw. plan Balcerowicza); prof. Leszek Balcerowicz był wicepremierem i ministrem finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego (1989–1991).

Polska gospodarka wymaga zasadniczych zmian systemowych. Ich cel to budowa systemu rynkowego zbliżonego do tego, jaki istnieje w krajach wysoko rozwiniętych. Musi to nastąpić szybko, za pomocą działań radykalnych, aby jak najbardziej skrócić uciążliwy dla społeczeństwa okres przejściowy. (...) Gospodarka jest w stanie pogłębiającej się nierównowagi, na granicy całkowitego załamania się finansów państwa. Od lat narasta katastrofa ekologiczna, kryzys mieszkaniowy, ciężar zadłużenia zagranicznego, emigracja zarobkowa najbardziej aktywnego, młodego pokolenia. W ostatnich miesiącach ujawniły się lub nasiliły także inne objawy kryzysu: szybki wzrost cen połączony z eksplozją płac, ucieczka od złotego, rosnący deficyt budżetu państwa¹³, a także spadek produkcji.

(...) [Rząd] podejmie następujące główne kroki:
– przeciwdziałanie monopolistycznym praktykom cenowym i likwidowanie struktur monopolistycz-

dla rządów i bolesnymi dla społeczeństw. Mając na uwadze skuteczność ekonomiczną antyinflacyjnej operacji, rząd zrobi wszystko, co możliwe, by była ona jak najmniej dotkliwa. Nie można jednak obiecać, że będzie całkowicie nieodczuwalna. Odpowiedzialnie takiej oferty nie może złożyć nikt. (...) Moim największym pragnieniem jest, by rząd obecnej koalicji otworzył Polakom możliwości podniesienia gospodarczego kraju. Potrzebujemy takich mechanizmów prawnych i ekonomicznych, które dadzą ludziom przedsiębiorczym poczucie bezpieczeństwa dla ich działalności i pozwolą wszystkim odnaleźć moralny i materialny sens pracy.

➡ Źródło: <https://www.marszalek.com.pl/ekspose.pdf> [dostęp: 05.03.2023].

nych⁵ (...), – zaprzestanie produkcji charakteryzującej się skrajnie wysokim zużyciem surowców i energii (...), – wzmocnienie podatkowego mechanizmu przeciwdziałania inflacyjnemu wzrostowi wynagrodzeń¹⁸ (...), – zahamowanie nadmiernego popytu inwestycyjnego, w szczególności przez wstrzymanie niektórych inwestycji centralnych, zwłaszcza paliwowo-energetycznych i rezygnację z centralnego finansowania części zadań inwestycyjnych, – rozpoczęcie sprzedaży niektórych składników mienia państwowego, – zaostrezenie polityki finansowej, w tym kredytowej, wobec przedsiębiorstw (...), – ograniczenie dotacji¹⁴ do węgla kamiennego, – zmniejszenie liczby dotowanych artykułów żywnościowych i środków produkcji dla rolnictwa, – radykalne zmniejszenie i znoszenie dotacji dla organizacji społecznych i politycznych (...), – ograniczenie realnej wartości wydatków na bezpieczeństwo publiczne i obronę narodową (...), – podniesienie podatku obrotowego i odpowiednio cen niektórych dóbr konsumpcyjnych. (...) Stopniowo ograniczony będzie zakres stosowania cen urzędowych¹⁵ i innych administracyjnych metod kontroli cen. W szczególności zniesione zostaną urzędowe ceny: chleba, mleko i serów chudych,

przy równoczesnym wprowadzeniu bonów żywnościowych dla najuboższych. (...) Rząd uzgodni również z NBP zasady ustalania wielkości emisji pieniądza zgodne z wymaganiami programu antyinflacyjnego oraz metody zaostżenia polityki pieniężno-kredytowej (...).

W pierwszym okresie po wprowadzeniu tych przedsięwzięć musi nastąpić przejściowy szybki wzrost cen i zmniejszenie statystycznego wskaźnika płac realnych. Niektóre przedsiębiorstwa mogą być także zmuszone do ogłoszenia upadłości. Niewykluczony jest również przejściowy spadek produkcji w pewnych dziedzinach i bezrobocie²¹, spowodowane zwolnieniami pracowników z likwidowanych zakładów. Następnie ceny i dochody zaczęną się stabilizować. Barierą wzrostu cen stanie się ograniczenie dopływu pieniądza do gospodarki. Konsekwentna realizacja opisanego programu antyinflacyjnego sprawi, że do końca przyszłego roku inflacja¹⁰ zostanie ograniczona do poziomu nieprzekraczającego 3–5 proc. miesięcznie. Wyraźnie poprawi się też stan równowagi rynkowej. Pojawia się również pierwsze efekty produkcyjne uruchomione przez procesy demonopolizacji i prywatyzacji gospodarki.

(...) Służyć temu będą: – przekształcenia własnościowe zbliżające strukturę własności do istniejącej w krajach wysokorozwiniętych, – zwiększenie samodzielności przedsiębiorstw państwowych, – pełne wprowadzenie mechanizmu rynkowego, a w szczególności swoboda stanowienia cen (...), – stworzenie warunków dla konkurencji (...), – pełna swoboda tworzenia nowych przedsiębiorstw, – otwarcie gospodarki na świat poprzez wprowadzenie wymienialności złotego (...), – utworzenie rynku pracy. Rząd wystąpi o zniesienie obowiązujących ograniczeń wielkości indywidualnego gospodarstwa rolnego i dokona przeglądu innych aktów związanych z obrotem ziemią, dążąc do usunięcia wszelkich zbędnych barier. (...) Zwiększeniu konkurencji sprzyjać powinno rozszerzenie możliwości inwestowania w Polsce kapitału zagranicznego. Zagraniczni inwestorzy będą mogli nabywać akcje polskich przedsiębiorstw, a także tworzyć przedsiębiorstwa (...). Najpóźniej do końca 1990 r. powoła się giełdę papierów wartościowych. Uruchomienie rynku kapitałowego sprzyjać powinno

przepływowi czynników wytwórczych do dziedzin charakteryzujących się wysoką efektywnością. (...)

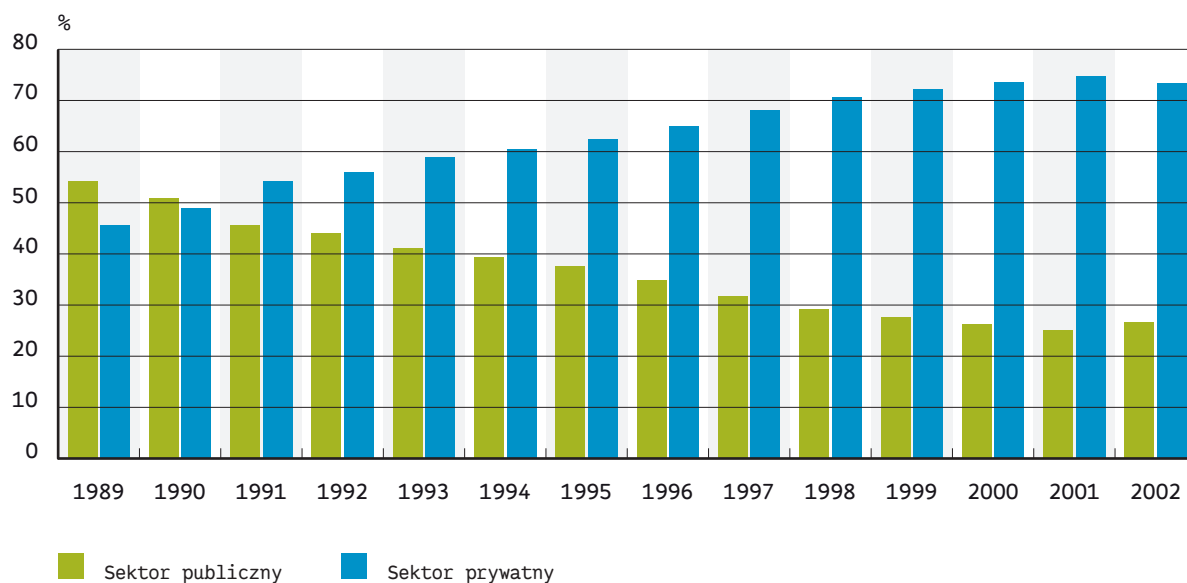
W celu częściowego złagodzenia obciążeń wynikających z działań stabilizacyjnych zostanie wprowadzony program osłony grup najsłabszych ekonomicznie. Działania osłonowe polegać będą na: – ochronie poziomu konsumpcji żywności poprzez wprowadzenie bonów na artykuły podstawowe (chleb, mleko) oraz poszerzenie sieci bezpłatnego (taniego) żywienia, – pomocy w zakresie częściowego pokrywania kosztów (podniesionych czynszów oraz kosztów ogrzewania mieszkań.

(...) Realizacja założonego programu stabilizacyjnego i dokonanie dalszych zmian systemowych wymagać będzie w szczególności: – uzyskania, w możliwie szybkim tempie, od krajów wysoko rozwiniętych kredytów (...), – otrzymania od krajów wysoko rozwiniętych gwarancji udzielenia pożyczki stabilizacyjnej w wysokości 1 mld USD (...). Będziemy występować o pełne odroczenie spłat kapitałowych i odsetek w latach 1989–1992. Rząd podejmie również negocjacje w celu zmniejszenia ciężaru obsługi zadłużenia wobec Związku Radzieckiego. Istotnym elementem wspierającym realizację programu gospodarczego będą bliższe stosunki ekonomiczne ze Wspólnotą Europejską. (...) Realizacja programu gruntownej przebudowy systemu gospodarczego w sytuacji głębokiego kryzysu nie może przynieść odczuwalnej poprawy w najbliższych miesiącach. W tak krótkim czasie nie uda się zdławić inflacji oraz poprawić zaopatrzenia. Jednak brak zdecydowania na podjęcie tego programu oznaczałby hiperinflację, zanik złotówki jako pieniądza, wreszcie całkowitą dezorganizację życia gospodarczego kraju. (...) Opracowany program oznaczający w punkcie startu wyrzeczenia i uciążliwości dla całego społeczeństwa, otwiera jednak perspektywę stopniowej poprawy. Po rocznym okresie możemy liczyć na obniżenie tempa wzrostu cen, lepsze zaopatrzenie rynku, bardziej racjonalną pracę przedsiębiorstw oraz wzrost płac realnych za pracę rzetelną i wykwalifikowaną. (...)

↪ Źródło: PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r., <https://web.archive.org/web/20130120051159/http://c355.republika.pl/Program1989.pdf> [dostęp: 05.03.2023].

➡ Źródło G2-3.

Wykres. Struktura zatrudnienia według sektorów własnościowych w Polsce w latach 1990–2002

➡ Źródło: https://archiwum.nbp.pl/publikacje/gospodarka_az/gospodarka_az.pdf [dostęp 05.03.2023]; Gospodarka polska na przełomie wieków od A do Z, Warszawa 2005, s. 22.

Zagadnienie do analizy: System nakazowo-rozdzielczy

Grupa nr:	Przeprowadźcie wspólnie analizę podanych źródeł, odpowiadając na pytania umieszczone w tabeli.
-----------	--

Na czym polegał ten problem w PRL? (zob. Słownik w Materiale pomocniczym → ■■ Kod QR nr 0a)

Co wprowadził/zmienił Leszek Balcerowicz? (zob. przemówienie Tadeusza Mazowieckiego i wskazany fragment planu Balcerowicza)

Wymień pozytywne i negatywne skutki zmiany.

Jaka była sytuacja państwa po reformie? (zob. wykresy)

Kod QR nr 0a.

➞ Źródło G3-1.

Tekst wystąpienia Tadeusza Mazowieckiego ogłoszonego w Sejmie 24 sierpnia 1989 roku. Tego dnia, po wygranych przez opozycję wyborach Sejm powołał Mazowieckiego na urząd premiera:

Wysoka Izbo! Sprawą najważniejszą dla społeczeństwa jest stan gospodarki narodowej, który dziś musi być uznany za krytyczny. (...) Długofalowym strategicznym celem poczynań rządu będzie przywrócenie Polsce instytucji gospodarczych od dawna znanych i sprawdzonych. Rozumiem przez to powrót do gospodarki rynkowej oraz roli państwa zbliżonej do rozwiniętych gospodarczo krajów. Polski nie stać już na ideologiczne eksperymenty. (...) Walka z inflacją i przywracanie gospodarce równowagi były zawsze i wszędzie przedsięwzięciami ryzykownymi dla rządów i bolesnymi dla społeczeństw.

➞ Źródło G3-2.

PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r. (tzw. plan Balcerowicza); prof. Leszek Balcerowicz był wicepremierem i ministrem finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego (1989–1991).

Polska gospodarka wymaga zasadniczych zmian systemowych. Ich cel to budowa systemu rynkowego zbliżonego do tego, jaki istnieje w krajach wysoko rozwiniętych. Musi to nastąpić szybko, za pomocą działań radykalnych, aby jak najbardziej skrócić uciążliwy dla społeczeństwa okres przejściowy. (...) Gospodarka jest w stanie pogłębiającej się nierównowagi, na granicy całkowitego załamania się finansów państwa. Od lat narasta katastrofa ekologiczna, kryzys mieszkaniowy, ciężar zadłużenia zagranicznego, emigracja zarobkowa najbardziej aktywnego, młodego pokolenia. W ostatnich miesiącach ujawniły się lub nasiliły także inne objawy kryzysu: szybki wzrost cen połączony z eksplozją płac, ucieczka od złotego, rosnący deficyt budżetu państwa¹³, a także spadek produkcji.

(...) [Rząd] podejmie następujące główne kroki: – przeciwdziałanie monopolistycznym praktykom cenowym i likwidowanie struktur monopolistycz-

nych⁵ (...), – zaprzestanie produkcji charakteryzującej się skrajnie wysokim zużyciem surowców i energii (...), – wzmocnienie podatkowego mechanizmu przeciwdziałania inflacyjnemu wzrostowi wynagrodzeń¹⁸ (...), – zahamowanie nadmiernego popytu inwestycyjnego, w szczególności przez wstrzymanie niektórych inwestycji centralnych, zwłaszcza paliwowo-energetycznych i rezygnację z centralnego finansowania części zadań inwestycyjnych, – rozpoczęcie sprzedaży niektórych składników mienia państwowego, – zaostreżenie polityki finansowej, w tym kredytowej, wobec przedsiębiorstw (...), – ograniczenie dotacji¹⁴ do węgla kamiennego, – zmniejszenie liczby dotowanych artykułów żywnościowych i środków produkcji dla rolnictwa, – radykalne zmniejszenie i znoszenie dotacji dla organizacji społecznych i politycznych (...), – ograniczenie realnej wartości wydatków na bezpieczeństwo publiczne i obronę narodową (...), – podniesienie podatku obrotowego i odpowiednio cen niektórych dóbr konsumpcyjnych. (...) Stopniowo ograniczony będzie zakres stosowania cen urzędowych¹⁵ i innych administracyjnych metod kontroli cen. W szczególności zniesione zostaną urzędowe ceny: chleba, mleko i serów chudych,

➞ Źródło: <https://www.marszalek.com.pl/ekspose.pdf> [dostęp: 05.03.2023].

przy równoczesnym wprowadzeniu bonów żywnościowych dla najuboższych. (...) Rząd uzgodni również z NBP zasady ustalania wielkości emisji pieniądza zgodne z wymaganiami programu antyinflacyjnego oraz metody zaostrzenia polityki pieniężno-kredytowej (...).

W pierwszym okresie po wprowadzeniu tych przedsięwzięć musi nastąpić przejściowy szybki wzrost cen i zmniejszenie statystycznego wskaźnika płac realnych. Niektóre przedsiębiorstwa mogą być także zmuszone do ogłoszenia upadłości. Niewykluczony jest również przejściowy spadek produkcji w pewnych dziedzinach i bezrobocie²¹, spowodowane zwolnieniami pracowników z likwidowanych zakładów. Następnie ceny i dochody zaczęną się stabilizować. Barierą wzrostu cen stanie się ograniczenie dopływu pieniądza do gospodarki. Konsekwentna realizacja opisanego programu antyinflacyjnego sprawi, że do końca przyszłego roku inflacja¹⁰ zostanie ograniczona do poziomu nieprzekraczającego 3–5 proc. miesięcznie. Wyraźnie poprawi się też stan równowagi rynkowej. Pojawią się również pierwsze efekty produkcyjne uruchomione przez procesy demonopolizacji i prywatyzacji¹⁹ gospodarki. (...) Służyć temu będą: – przekształcenia własnościowe zbliżające strukturę własności do istniejącej w krajach wysokorozwiniętych, – zwiększenie samodzielności przedsiębiorstw państwowych, – pełne wprowadzenie mechanizmu rynkowego, a w szczególności swoboda stanowienia cen (...), – stworzenie warunków dla konkurencji (...) oraz pełna swoboda tworzenia nowych przedsiębiorstw, – otwarcie gospodarki na świat poprzez wprowadzenie wymienialności złotego (...), – utworzenie rynku pracy. Rząd wystąpi o zniesienie obowiązujących ograniczeń wielkości indywidualnego gospodarstwa rolnego i dokona przeglądu innych aktów związanych z obrotem ziemią, dążąc do usunięcia wszelkich zbędnych barier. (...) Zwiększeniu konkurencji sprzyjać powinno rozszerzenie możliwości inwestowania w Polsce kapitału zagranicznego. Zagraniczni inwestorzy będą mogli nabywać akcje polskich przedsiębiorstw, a także tworzyć przedsiębiorstwa (...). Najpóźniej do końca 1990 r. powoła się giełdę papierów wartościowych. Uruchomienie rynku kapitałowego sprzyjać powinno przepływowi czynni-

ków wytwórczych do dziedzin charakteryzujących się wysoką efektywnością. (...)

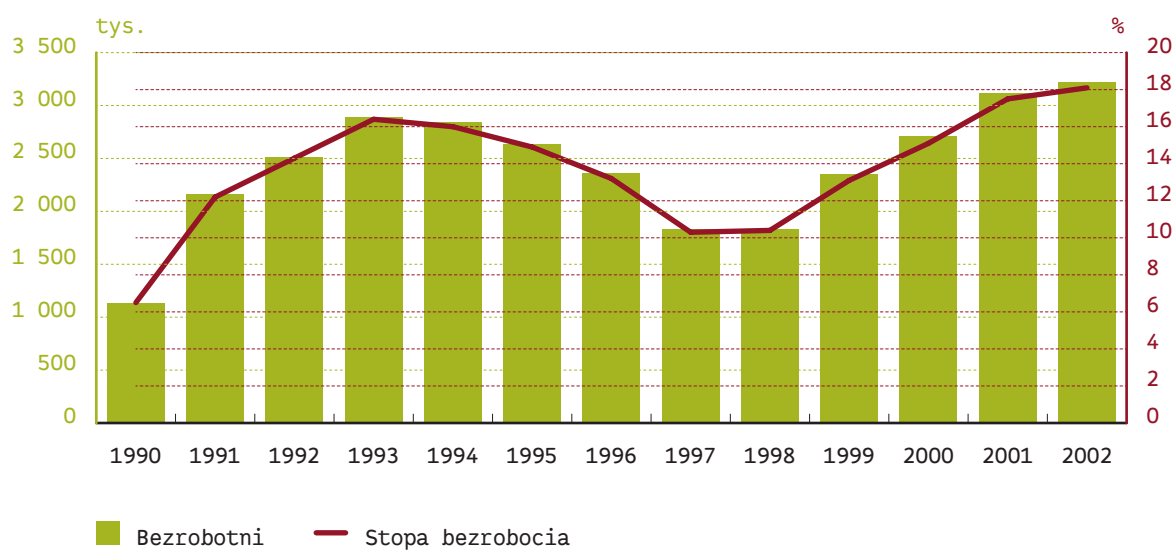
W celu częściowego złagodzenia obciążeń wynikających z działań stabilizacyjnych zostanie wprowadzony program osłony grup najsłabszych ekonomicznie. Działania osłonowe polegać będą na: – ochronie poziomu konsumpcji żywności poprzez wprowadzenie bonów na artykuły podstawowe (chleb, mleko) oraz poszerzenie sieci bezpłatnego (taniego) żywienia, – pomocy w zakresie częściowego pokrywania kosztów (podniesionych czynszów oraz kosztów ogrzewania mieszkań).

(...) Realizacja założonego programu stabilizacyjnego i dokonanie dalszych zmian systemowych wymagać będzie w szczególności: – uzyskania, w możliwie szybkim tempie, od krajów wysoko rozwiniętych kredytów (...), – otrzymania od krajów wysoko rozwiniętych gwarancji udzielenia pożyczki stabilizacyjnej w wysokości 1 mld USD (...). Będziemy występować o pełne odroczenie spłat kapitałowych i odsetek w latach 1989–1992. Rząd podejmie również negocjacje w celu zmniejszenia ciężaru obsługi zadłużenia wobec Związku Radzieckiego. Istotnym elementem wspierającym realizację programu gospodarczego będą bliższe stosunki ekonomiczne ze Wspólnotą Europejską. (...) Realizacja programu gruntownej przebudowy systemu gospodarczego w sytuacji głębokiego kryzysu nie może przynieść odczuwalnej poprawy w najbliższych miesiącach. W tak krótkim czasie nie uda się zdławić inflacji oraz poprawić zaopatrzenia. Jednak brak zdecydowania na podjęcie tego programu oznaczałby hiperinflację, zanik złotówki jako pieniądza, wreszcie całkowitą dezorganizację życia gospodarczego kraju. (...) Opracowany program oznaczający w punkcie startu wyrzeczenia i uciążliwości dla całego społeczeństwa, otwiera jednak perspektywę stopniowej poprawy. Po rocznym okresie możemy liczyć na obniżenie tempa wzrostu cen, lepsze zaopatrzenie rynku, bardziej racjonalną pracę przedsiębiorstw oraz wzrost płac realnych za pracę rzetelną i wykwalifikowaną. (...)

Źródło: PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r., <https://web.archive.org/web/20130120051159/http://c355.republika.pl/Program1989.pdf> [dostęp: 05.03.2023].

➡ Źródło G3-3.

Wykres. Bezrobotni i stopa bezrobocia w latach 1990–2002

➡ Źródło: https://archiwum.nbp.pl/publikacje/gospodarka_az/gospodarka_az.pdf [dostęp 05.03.2023];

Gospodarka polska na przełomie wieków od A do Z, Warszawa 2005, s. 34.

Zagadnienie do analizy: Inflacja

Grupa nr:	Przeprowadźcie wspólnie analizę podanych źródeł, odpowiadając na pytania umieszczone w tabeli.
-----------	--

Na czym polegał ten problem w PRL? (zob. Słownik w Materiale pomocniczym → ■■ Kod QR nr 0a)

Co wprowadził/zmienił Leszek Balcerowicz? (zob. przemówienie Tadeusza Mazowieckiego i wskazany fragment planu Balcerowicza)

Wymień pozytywne i negatywne skutki zmiany.

Jaka była sytuacja państwa po reformie? (zob. wykresy)

Kod QR nr 0a.

➡ Źródło G4-1.

Tekst wystąpienia Tadeusza Mazowieckiego ogłoszonego w Sejmie 24 sierpnia 1989 roku. Tego dnia, po wygranych przez opozycję wyborach Sejm powołał Mazowieckiego na urząd premiera:

Wysoka Izbo! Sprawą najważniejszą dla społeczeństwa jest stan gospodarki narodowej, który dziś musi być uznany za krytyczny. (...) Długofalowym strategicznym celem poczynań rządu będzie przywrócenie Polsce instytucji gospodarczych od dawna znanych i sprawdzonych. Rozumiem przez to powrót do gospodarki rynkowej oraz roli państwa zbliżonej do rozwiniętych gospodarczo krajów. Polski nie stać już na ideologiczne eksperymenty. (...) Walka z inflacją¹⁰ i przywracanie gospodarce równowagi były zawsze i wszędzie przedsięwzięciami ryzykownymi dla rządów i bolesnymi dla społeczeństw.

➡ Źródło G4-2.

PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r. (tzw. plan Balcerowicza); prof. Leszek Balcerowicz był wicepremierem i ministrem finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego (1989–1991).

Polska gospodarka wymaga zasadniczych zmian systemowych. Ich cel to budowa systemu rynkowego zbliżonego do tego, jaki istnieje w krajach wysoko rozwiniętych. Musi to nastąpić szybko, za pomocą działań radykalnych, aby jak najbardziej skrócić uciążliwy dla społeczeństwa okres przejściowy. (...) Gospodarka jest w stanie pogłębiającej się nierównowagi, na granicy całkowitego załamania się finansów państwa. Od lat narasta katastrofa ekologiczna, kryzys mieszkaniowy, ciężar zadłużenia zagranicznego, emigracja zarobkowa najbardziej aktywnego, młodego pokolenia. W ostatnich miesiącach ujawniły się lub nasiliły także inne objawy kryzysu: szybki wzrost cen połączony z eksplozją płac, ucieczka od złotego, rosnący deficyt budżetu państwa¹³, a także spadek produkcji.

(...) [Rząd] podejmie następujące główne kroki: – przeciwdziałanie monopolistycznym praktykom cenowym i likwidowanie struktur monopolistycz-

nych. Mając na uwadze skuteczność ekonomiczną antyinflacyjnej operacji, rząd zrobi wszystko, co możliwe, by była ona jak najmniej dotkliwa. Nie można jednak obiecać, że będzie całkowicie nieodczuwalna. Odpowiedzialnie takiej oferty nie może złożyć nikt. (...) Moim największym pragnieniem jest, by rząd obecnej koalicji otworzył Polakom możliwości podniesienia gospodarczego kraju. Potrzebujemy takich mechanizmów prawnych i ekonomicznych, które dadzą ludziom przedsiębiorczym poczucie bezpieczeństwa dla ich działalności i pozwolą wszystkim odnaleźć moralny i materialny sens pracy.

➡ Źródło: <https://www.marszalek.com.pl/ekspose.pdf>
[dostęp: 05.03.2023].

nych⁵ (...), – zaprzestanie produkcji charakteryzującej się skrajnie wysokim zużyciem surowców i energii (...), – wzmocnienie podatkowego mechanizmu przeciwdziałania inflacyjnemu wzrostowi wynagrodzeń¹⁸ (...), – zahamowanie nadmiernego popytu inwestycyjnego, w szczególności przez wstrzymanie niektórych inwestycji centralnych, zwłaszcza paliwowo-energetycznych i rezygnację z centralnego finansowania części zadań inwestycyjnych, – rozpoczęcie sprzedaży niektórych składników mienia państwowego, – zaostrzenie polityki finansowej, w tym kredytowej, wobec przedsiębiorstw (...) – ograniczenie dotacji¹⁴ do węgla kamiennego, – zmniejszenie liczby dotowanych artykułów żywnościowych i środków produkcji dla rolnictwa, – radykalne zmniejszenie i znoszenie dotacji dla organizacji społecznych i politycznych (...), – ograniczenie realnej wartości wydatków na bezpieczeństwo publiczne i obronę narodową (...), – podniesienie podatku obrotowego i odpowiednio cen niektórych dóbr konsumpcyjnych. (...) Stopniowo ograniczony będzie zakres stosowania cen urzędowych¹⁵ i innych administracyjnych metod kontroli cen. W szczególności zniesione zostaną urzędowe ceny: chleba, mleko i serów chudych, przy równoczesnym wpro-

wadzeniu bonów żywnościowych dla najuboższych. (...) Rząd uzgodni również z NBP zasady ustalania wielkości emisji pieniądza zgodne z wymaganiami programu antyinflacyjnego oraz metody zaostrzenia polityki pieniężno-kredytowej (...).

W pierwszym okresie po wprowadzeniu tych przedsięwzięć musi nastąpić przejściowy szybki wzrost cen i zmniejszenie statystycznego wskaźnika płac realnych. Niektóre przedsiębiorstwa mogą być także zmuszone do ogłoszenia upadłości. Niewykluczony jest również przejściowy spadek produkcji w pewnych dziedzinach i bezrobocie²¹, spowodowane zwolnieniami pracowników z likwidowanych zakładów. Następnie ceny i dochody zaczęną się stabilizować. Barierą wzrostu cen stanie się ograniczenie dopływu pieniądza do gospodarki. Konsekwentna realizacja opisanego programu antyinflacyjnego sprawi, że do końca przyszłego roku inflacja zostanie ograniczona do poziomu nieprzekraczającego 3-5 proc. miesięcznie. Wyraźnie poprawi się też stan równowagi rynkowej. Pojawia się również pierwsze efekty produkcyjne uruchomione przez procesy demonopolizacji i prywatyzacji¹⁹ gospodarki.

(...) Służyć temu będą: – przekształcenia własnościowe zbliżające strukturę własności do istniejącej w krajach wysokorozwiniętych, – zwiększenie samodzielności przedsiębiorstw państwowych, – pełne wprowadzenie mechanizmu rynkowego, a w szczególności swoboda stanowienia cen (...), – stworzenie warunków dla konkurencji (...) oraz pełna swoboda tworzenia nowych przedsiębiorstw, – otwarcie gospodarki na świat poprzez wprowadzenie wymienialności złotego (...), – utworzenie rynku pracy. Rząd wystąpi o zniesienie obowiązujących ograniczeń wielkości indywidualnego gospodarstwa rolnego i dokona przeglądu innych aktów związanych z obrotem ziemią, dążąc do usunięcia wszelkich zbędnych barier. (...) Zwiększeniu konkurencji sprzyjać powinno rozszerzenie możliwości inwestowania w Polsce kapitału zagranicznego. Zagraniczni inwestorzy będą mogli nabywać akcje polskich przedsiębiorstw, a także tworzyć przedsiębiorstwa (...). Najpóźniej do końca 1990 r. powoła się giełdę papierów wartościowych. Uruchomienie rynku kapitałowego sprzyjać powinno przepływo-

wi czynników wytwórczych do dziedzin charakteryzujących się wysoką efektywnością. (...)

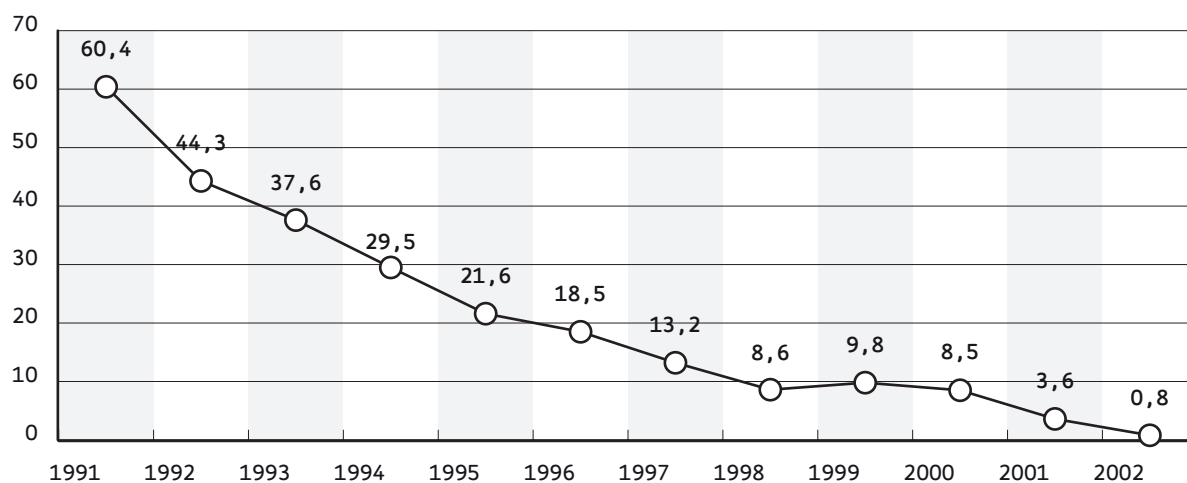
W celu częściowego złagodzenia obciążeń wynikających z działań stabilizacyjnych zostanie wprowadzony program osłony grup najsłabszych ekonomicznie. Działania osłonowe polegać będą na: – ochronie poziomu konsumpcji żywności poprzez wprowadzenie bonów na artykuły podstawowe (chleb, mleko) oraz poszerzenie sieci bezpłatnego (taniego) żywienia, – pomocy w zakresie częściowego pokrywania kosztów (podniesionych czynszów oraz kosztów ogrzewania mieszkań.

(...) Realizacja założonego programu stabilizacyjnego i dokonanie dalszych zmian systemowych wymagać będzie w szczególności: – uzyskania, w możliwie szybkim tempie, od krajów wysoko rozwiniętych kredytów (...), – otrzymania od krajów wysoko rozwiniętych gwarancji udzielenia pożyczki stabilizacyjnej w wysokości 1 mld USD (...). Będziemy występować o pełne odroczenie spłat kapitałowych i odsetek w latach 1989–1992. Rząd podejmie również negocjacje w celu zmniejszenia ciężaru obsługi zadłużenia wobec Związku Radzieckiego. Istotnym elementem wspierającym realizację programu gospodarczego będą bliższe stosunki ekonomiczne ze Wspólnotą Europejską. (...) Realizacja programu gruntownej przebudowy systemu gospodarczego w sytuacji głębokiego kryzysu nie może przynieść odczuwalnej poprawy w najbliższych miesiącach. W tak krótkim czasie nie uda się zdławić inflacji oraz poprawić zaopatrzenia. Jednak brak zdecydowania na podjęcie tego programu oznaczałby hiperinflację, zanik złotówki jako pieniądza, wreszcie całkowitą dezorganizację życia gospodarczego kraju. (...) Opracowany program oznaczający w punkcie startu wyrzeczenia i uciążliwości dla całego społeczeństwa, otwiera jednak perspektywę stopniowej poprawy. Po rocznym okresie możemy liczyć na obniżenie tempa wzrostu cen, lepsze zaopatrzenie rynku, bardziej racjonalną pracę przedsiębiorstw oraz wzrost płac realnych za pracę rzetelną i wykwalifikowaną. (...)

⇒ Źródło: PROGRAM GOSPODARCZY. Główne założenia i kierunki, Warszawa październik 1989 r., <https://web.archive.org/web/20130120051159/http://c355.republika.pl/Program1989.pdf> [dostęp: 05.03.2023].

➡ Źródło G4-3.

Wykres. Inflacja w latach 1991–2002 (grudzień do grudnia poprzedniego roku)

➡ Źródło: https://archiwum.nbp.pl/publikacje/gospodarka_az/gospodarka_az.pdf [dostęp: 05.03.2023];

Gospodarka polska na przełomie wieków od A do Z, Warszawa 2005, s. 24.

SŁOWNICZEK

1. **Gospodarka nakazowo-rozdzielcza** – system gospodarczy, w którym władze określają poziom cen, płac i system rozdziału środków produkcji, a państwowe przedsiębiorstwa realizują wieloletnie plany rozwoju gospodarczego przygotowane przez władze.
2. **Nomenklatura** – grupa osób, która z ramienia władzy piastuje wysokie stanowiska państwowe lub stanowiska kierownicze w instytucjach publicznych i urzędach i której przysługują niezasłużone przywileje. Na nomenklaturze była oparta zasada mianowania na kluczowe stanowiska w państwach komunistycznych osób rekomendowanych przez partię rządzącą; partyjna elita.
3. **Nacjonalizacja** – przejęcie przez państwo na własność ziemi, przedsiębiorstw, nieruchomości lub kapitału z rąk prywatnych.
4. **Kolektywizacja** – odbieranie i przekształcanie indywidualnych gospodarstw rolnych we własność wspólną, zarządzaną przez spółdzielnie (np. spółdzielnie produkcyjne i PGR w PRL) lub duże przedsiębiorstwa państwowe, najczęściej przymusowe (np. kołchozy w ZSRR), rzadziej dobrowolne (np. kibuce w Izraelu).
5. **Monopol** – tu: zdominowanie rynku przez jedno przedsiębiorstwo, w krajach komunistycznych – państwowe.
6. **Domiar** – dodatkowy podatek nakładany przez państwo jako kara za zawyżanie zysków, w praktyce służący do zwalczania prywatnej inicjatywy.
7. **PGR (skrót od Państwowe Gospodarstwo Rolne)** – przedsiębiorstwa rolne będące własnością państwową. Osiągały niską wydajność przy wysokim zatrudnieniu, niemal wszystkie upadały po tym, jak rząd Tadeusza Mazowieckiego zaprzestał ich dotować.
8. **PKB (Produkt krajowy brutto)** – wskaźnik opisujący wartość dóbr i usług nowo wytworzonych w kraju w ciągu roku.
9. **Nierównowaga rynkowa** – sytuacja, w której cena danego dobra jest niższa od rynkowej, a wielkość popytu (zapotrzebowania na produkty) przewyższa wielkość podaży (ilość dóbr dostępnych na rynku).
10. **Hiperinflacja (inflacja)** – długotrwały i wysoki wzrost przeciętnego poziomu cen skutkujący spadkiem siły nabywczej pieniądza.
11. **Dług publiczny** – dług państwowy, całkowita kwota zobowiązań wobec wierzycieli zagranicznych (zadłużenie zagraniczne) jak i krajowych (zadłużenie krajowe). Zobowiązania wzajemne PRL i ZSRR nie były duże i zostały w latach 90. XX w. umorzone. Natomiast zadłużenie wobec państw zachodnich gwałtownie wzrosło w związku z polityką rządu Edwarda Gierka. Mimo że większość tych środków przeznaczono na inwestycje i zakup środków produkcji kolejny rząd Wojciecha Jaruzelskiego zmuszony był ogłosić niewypłacalność kraju. Na umorzenie części długu i nowy harmonogram spłat reszty zobowiązań, zachodni wierzyciele zgodzili się dopiero po długich negocjacjach w latach 90. XX w. Zobowiązania zagraniczne z czasów Gierka uregulowaliśmy w 2012 r., natomiast zadłużenie krajowe (wobec polskich banków, ZUS i obywateli) spłacono dzięki inflacji, która drastycznie obniżyła wartość złotego. Spłata obecnych zobowiązań możliwa jest dzięki wyższemu niż w PRL eksportowi, PKB oraz wymienialności złotego.
12. **Sfera budżetowa** – (pot. budżetówka) instytucje finansowane z budżetu państwa, np. organy administracji państwowej, wymiaru sprawiedliwości, wojsko i służby mundurowe, jednostki organizacyjne w sferze edukacji, ochrony zdrowia, placówki socjalne.
13. **Deficyt budżetowy** – stan, w którym wydatki w budżecie danej instytucji lub państwa są wyższe niż dochody.

14. **Dotacje** – nieodpłatna, uznaniowa i bezzwrotna pomoc finansowa udzielana jakiejś instytucji (lub osobie) przez państwo, żeby wesprzeć jej działalność. W Polsce Ludowej środki z dotacji miały wspierać instytucje, a nawet całe działy gospodarki, uznane za szczególnie ważne lub po to, by obniżyć cenę produktu.

15. **Ceny urzędowe** – cena towarów i usług ustalana przez organ administracji państwowej; powszechna w gospodarce nakazowo-rozdziałowej.

16. **System kartkowy** – reglamentacja, czyli przydział ściśle określonej przepisami państwowymi ilości towarów, wynikający z ich niedoboru na rynku, szczególnie w gospodarce nakazowej. System ten funkcjonował w PRL z przerwami od 1944 roku, a na dużą skalę w latach 80., obejmując coraz szerszą grupę towarów spożywczych jak: mięso i przetwory mięsne, tłuszcze, mąkę, ryż i kaszę, cukier i produkty cukiernicze, a także alkohol, mydło i proszek do prania i benzynę.

17. **Dewizy** – środek płatniczy wyrażony w obcej walucie (np. dolarach), której posiadanie było w PRL ściśle regulowane. Źródłem dla państwa był eksport (głównie węgla i innych surowców), a dla obywateli – „rodzina z zagranicy” (rząd, by przejąć dewizy obywateli tworzył sklepy, w których płacono dolarami, tzw. sklepy PEWEX).

18. **Popiwek** – pot. opodatkowanie wzrostu wynagrodzeń w przedsiębiorstwach, wprowadzane przez rząd w latach 80. i 90. XX w., aby ograniczyć wzrost płac przyczyniający się do nakręcania tzw. spirali inflacyjnej.

19. **Prywatyzacja** – sprzedaż majątku państwowego prywatnym inwestorom.

20. **Reprywatyzacja** – oddanie, prywatnym właścicielom lub ich spadkobiercom majątku, który przeszedł na własność państwa.

21. **Bezrobocie** – sytuacja, gdy część osób zdolnych do pracy w wieku od 18 do 65 lat i pragnących ją podjąć, nie znajduje zatrudnienia. Bezrobocie

w Polsce Ludowej oficjalnie nie istniało, natomiast w 1990 r. bezrobotnych było już ponad milion, a spora część pracowników przechodziła na renty i emerytury.

22. **„Balcerowicz musi odejść”** – polityczny slogan o trudnym do ustalenia autorstwie, używany przez krytyków reformy Leszka Balcerowicza oraz często powtarzane przez uczestników manifestacji antyrządowych w latach 1998-1999. Andrzej Lepper, lider Samoobrony RP, kończył wielokrotnie tymi słowami swoje przemówienie, w tym sejmowe, nawiązując w ten sposób do Katona Starszego, mówcy, polityka i pisarza rzymskiego, zm. 149 roku p.n.e. („A poza tym sądzę, że Kartaginę należy zniszczyć”).

23. **„Gruba kreska”** – wyrażenie z exposé Tadeusza Mazowieckiego z 24 sierpnia 1989 r. (właśc. gruba linia). Premier Tadeusz Mazowiecki zapowiedział odcięcie się od komunistycznej przeszłości, po to, aby móc sprostować wyzwaniom jutra. Używana przez Lecha Wałęsę i jego zwolenników na początku lat 90. XX w. w znaczeniu negatywnym formuła tzw. grubej kreski trafiła do współczesnej polszczyzny politycznej w znaczeniu: „wybaczenie win i zapomnienie o komunistycznej przeszłości”. Nieporozumienia związane z interpretacją tych słów były przyczyną podziałów w obozie postsolidarnościowym, krytkowano Tadeusza Mazowieckiego za niedokonanie rozliczenia z przeszłością, zapomnienie o błędach i zbrodniach czasów komunizmu.

24. **Miasto-monokultura** – region funkcjonujący w oparciu o jeden dominujący rodzaj produkcji; kryzys w tej dziedzinie powoduje trudne do opanowania bezrobocie, a spadek popytu przenosi kryzys na inne branże.

25. **Uwłaszczenie nomenklatury** – pot. określenie, którym nazywano przejmowanie przez niektórych działaczy partyjnych (nomenklaturę) majątku państwowego. Partyjna nomenklatura w państwach bloku wschodniego wykorzystwała swoją szansę w czasie transformacji ustrojowej po 1989 r. i uwłaszczyła się na majątku państwowym (używała prawo własności).